

TIBBİ ATIKLAR

Cavit Işık YAVUZ*

Özet: Sağlık hizmetlerinin sunumu sırasında ortaya çıkan atıklar kaynağından bertarafına kadar tüm aşamalarında farklı özellikler içermektedir. Toplum ve Hekim Dergisi "Tıbbi Atıklar" özel sayısı ile hem bir çevre hem de işçi sağlığı sorunu olarak sağlık hizmeti kaynaklı atıkların özellikleri, türleri, zararsız hale getirilme yollarını, bu yolların etkilerini ve bu alandaki tartışmaları gözden geçirerek sağlık ortamımızın gündemine taşımayı amaçlıyor.

Anahtar Sözcükler: sağlık hizmetleri, atıklar, çevre sağlığı, işçi sağlığı

Medical Wastes

Abstract: Wastes emerging from health service delivery bear different characteristics starting from the very origin up to the stage of disposal. With its special issue "Medical Wastes" the journal Community and Physician addresses medical wastes as a problem concerning both the environment and related occupations and seeks to bring the issue to the agenda of health sector by going over the characteristics, types, ways of disposal of medical wastes, their respective effects and related debates.

Key words: health services, wastes, environmental health, occupational health

Sağlık hizmetleri özel ekip, ekipman, teknoloji ve organizasyon gerektiren hizmetlerdir ve bu hizmetlerin türü ve çeşitliliği belirli özel mekân ve düzenlemelerin de yapılmasına ihtiyaç duyar. Bu "özel" yanlar, sağlık hizmet sunumunda oluşan atıklar için de söz konusudur. Mevzuatımızda "tıbbi atık" olarak adlandırılan sağlık hizmetleri kaynaklı atıklar, belirli yönlerden genel atıklar kapsamına girerken belirli yönlerden de benzeri olmayan bir alan oluşturmaktadır. Bu atıkların ayrıştırılması, taşınması, depolanması, nihai olarak zararsız hale getirilmesi, oluşan atığın cinsine göre özel yaklaşım ve yöntemler gerektirmektedir.

Başlangıcı doksanlı yıllara dayanan sağlık hizmeti ya da tıbbi aktivite kaynaklı atıkların zararsızlaştırılması süreci ve bu sürecin hangi yöntemlerle yapılacağı tartışmaları bu alanda çeşitli düzenlemeler yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Sağlık alanında küresel kapitalizmin neoliberal uygulamalarının yoğunlaştığı bir aşama ile eş zamanlı olan bu dönem hem sağlık hizmetlerine hem de belediyelerin altyapı hizmetlerine neoliberal müdahalelerle bu atıklarla ilgili düzenlemeleri de iki yönlü etkilemiş ve halen etkilemeye devam etmektedir. Bu anlamda özellikle belediyeler tarafından sunulan altyapı hizmetlerinin farklı biçimlerle özel sektöre devredilmesi ya da bu hizmetlerin sunumunda özel sektöre daha fazla yer açılması, atıkların toplanması, depolanması ve bertarafı süreçlerine de etki etmiştir. Sağlık hizmetleri kaynaklı atıklar da bu neoliberal uygulamalardan payını almaktadır.

Ülkemizde sağlık hizmetleri kaynaklı atıklarla ilgili ilki 1993 yılında ve sonrasında onun yerine 2005

yılında yayımlanmış iki yönetmelik bulunmaktadır ve iki bin on dört yılında yeni bir yönetmelik taslağı hazırlanmıştır. "Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği" adıyla çıkan bu iki yönetmeliğin ilkinde "tıbbi atık üreticileri ürettikleri atıkların bertarafı için gereken harcamaları, bertaraf eden kurum veya kuruluşa ödemekle yükümlü" kılınmışlardır. Ayrıca bu yönetmelikte "tıbbi atıkların yakılarak bertaraf edilmesi esas" olarak belirlenmiş ve yakma sistemlerinin "belediyeler veya yetkilerini devrettiği kişi ve kuruluşlar" tarafından kurulabileceği ve işletilebileceği belirtilmiştir. Bu çerçevede 2005 yılındaki yönetmelikte de korunmuş, yakmaya ek olarak "düzenli depolama ve sterilizasyon" da bertaraf yöntemleri arasında kendine yer bulabilmiştir. İki bin beş tarihli yönetmelikte de yakma tesislerinin "büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyesi olmayan yerlerde ise belediyeler veya yetkilerini devrettiği kişi ve kuruluşlar tarafından" kurulup işletileceği belirtilmiştir.

Belediye alt yapı hizmetlerinin de yer aldığı kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, çeşitli düzenlemelerle alt yapı hizmetlerinde özel sektöre daha fazla yer verilmesi, atık sorununu da etkilemiş ve uzun süreli sözleşmeler, imtiyazlar, yap-işlet-devret, hizmet alımı vb. yollarla atıkların toplanması, depolanması ve bertarafında özel sektör baş aktör haline gelmiştir. Sürecin tıbbi atıkların bertarafı sürecine etkisi anlamında çarpıcı bir örnek Ankara'da yaşanmaktadır. Ankara Büyükşehir Belediyesi "imtiyaz hakkının devri yoluyla tıbbi atık toplama, taşıma, tıbbi atığın termal (yakma/gazlaştırma) yöntemlerle bertaraf tesisi" kurulması ile ihale yoluyla bir şirkete tıbbi atık bertaraf etme yetkisi

* Toplum ve Hekim Hakem Kurulu Üyesi

ni ve "atık üreten kurum ve kuruluşlarla sözleşme yapma işini" 10 Ekim 2014 tarihinde devretmiştir. Basında yer alan bilgilere göre 25 milyon TL'yi bulan bir yatırımın söz konusu olduğu tesis için belediye yetkililerinin ifadesine göre "belediyenin kasasından tek kuruluş çıkmamıştır". Ancak bu imtiyaz ve yetki devrinin "tıbbi atık bertaraf ücretlerine" yansıtıldığı görülmektedir.

Mevzuata göre tıbbi atık bertaraf ücretleri illerde kurulan "mahalli çevre kurulu" tarafından belirlenmektedir. Bu kurul, resmi kurum temsilcilerinden oluşmakta, "kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları" "Başkanca gerekli görülmesi halinde oy hakkı olmaksızın" toplantıya davet edilmektedir. Mahalli çevre kurulu kararları internet aracılığı ile kamuoyu ile Ankara Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü web sayfasında paylaşılmaktadır. Buna göre kurul 08.01.2013 tarihinde yaptığı 2013/51 sayılı toplantısında ücretlerini; büyük miktarda atık üreten sağlık kuruluşları için kilogram başına 0,75 TL, orta ve küçük miktarda atık üreten sağlık kuruluşları için ise sefer (atıkların toplanması amacıyla sağlık birimlerinden özel araçlarla alınması) başına 8 TL olarak belirlemiştir. Kurulun 09.10.2014 tarih ve 2014/52 sayılı toplantısında ise ücretler ayda 20 kg'a kadar atık üreten sağlık kuruluşları için ayda 30 TL, 20 kg'den fazla üretenler için ise kilogram başına 2 TL olarak belirlenmiştir. Bu artış kararlarına Ankara İl Sağlık ve Halk Sağlığı Müdürlüğü temsilcileri itiraz etmiş, halk sağlığı müdürlüğü kurula bir şerh yazısı iletilmiş ancak kurul bu itirazları reddetmiştir. Halk Sağlığı Müdürlüğü'nün itiraz metni ve kurulun 52 No'lu kararının internette yayımlanmadığı dikkati çekmektedir.

Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu'nun "Tıbbi Atık Verilerinin Analizi" başlıklı dokümanının verilerine göre Ankara'da 2014 yılında hastanelerde yaklaşık dört bin ton (4.182.621 kilogram) atık üretilmiştir. Bu miktar ve fiyat artışı göz önüne alındığında Büyükşehir Belediyesi'nin tesis yatırım ve işletme maliyetini doğrudan sağlık kuruluşlarına yansıttığı açık olarak görülmektedir.

Genel olarak ülke genelinde de tıbbi atık bertaraf ücretleri artmaktadır. Tıbbi Atık Verilerinin Analizi dokümanı verilerine göre Sağlık Bakanlığı Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu'na bağlı sağlık kurumlarında 2013-2014 yılları arasında üretilen tıbbi atık miktarında % 8 oranında artış gerçekleşirken bertaraf için ödenen ücrette ise %18 oranında artış yaşanmıştır. İki bin on dört yılında bu kurumun sağlık tesislerinde ortaya çıkan yaklaşık 38 bin ton tıbbi atığın bertarafı için ödenen para yaklaşık 83 milyon TL olmuştur.

Bertaraf ücretleriyle ilgili süreçlerde başta fiyat artışı olmak üzere çeşitli konularda ortaya çıkan gelişmelere karşı tabip odaları da itiraz sürecine dâhil olmakta ve alınan kararlara karşı davalar açmaktadır.

TÜİK istatistiklerine göre Türkiye'de 2014 yılında toplam 1498 sağlık kurumunda 74 495 ton tıbbi atık ortaya çıkmıştır. Bu miktar, 2010 yılına göre

%24'lük bir artışı ifade etmektedir. İki bin on dört yılındaki toplam tıbbi atık miktarının %52'si Sağlık Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı hastaneleri, %25'i özel hastanelerde %23'ü ise üniversite hastaneleri kaynaklıdır.

Tıbbi atıkların zararsızlaştırılması süreci başta atık yakma olmak üzere tartışılmaktadır. Yakmanın gerek maliyetli gerekse de yakma ile oluşan atıkların çevreye ve insan sağlığına etkileri, tıbbi atıkların yakma yoluyla bertarafının da yoğun olarak tartışılması beraberinde getirmektedir. Türkiye'de TÜİK 2014 yılı istatistiklerine göre toplam tıbbi atık miktarının %22'si sterilize edilerek belediye çöplüklerine atılmakta, %54'ü sterilize edilerek %14'ü sterilize edilmeden düzenli depolanmakta, %10'u da yakılmaktadır.

Görüldüğü gibi sağlık hizmetlerinin sunumu sırasında ortaya çıkan ve tıbbi işlemlerle ilgili atıklar kaynağından bertarafına kadar tüm aşamalarında farklı özellikler içermektedir. Hem bir çevre hem de işçi sağlığı sorunu olarak sağlık hizmeti kaynaklı atıkların özellikleri, türleri, zararsız hale getirilme yolları ve bu yolların etkileri nelerdir? Toplum ve Hekim Dergisi "Tıbbi Atıklar" özel sayısıyla bu sorulara yanıt aramaya çalışmayı ve aynı zamanda bu alandaki tartışmaları gözden geçirerek sağlık ortamımızın gündemine taşımaya amaçlıyor.

Toplamda on yazının yer aldığı dosyamızın bu ilk bölümünde sekiz yazıyı sizlerle paylaşıyoruz. Songül Acar Vaizoğlu yazısında tıbbi bakım atıkları ile ilgili tanımları, genel özellikleri, türleri ile bertaraf yöntemlerini gözden geçiriyor. Çağatay Güler "daha çok çalışanlar açısından önemli bir sorun olan sağlık kuruluşları atıkları, bilimsel verilere aykırı biçimde algısal olarak önemli bir toplum sağlığı sorunu olarak ele alınmaktadır" vurgusunu yaparak konuyu farklı bir perspektifle ele alıyor. "Çevre Sağlığı Açısından Tıbbi Atıklar" başlıklı yazılarında Hür Hassoy ve Seyfi Durmaz çevre sağlığı açısından konuyu irdelerken Aslı Davaş "Piyasalaşmış Bir Tıbbi Atık Yönetimiyle Tıbbi Atık ve Temizlik Çalışanlarının Sağlığı Korunabilir mi?" sorusuna yanıt arıyor. Ahmet Soysal soruna dünya ölçeğinde baktığı yazısında bu atıkların yasadışı uluslararası ticaretine dikkat çekiyor.

İki genç halk sağlığı asistanı hekim meslektaşımız da yazılarıyla dosyamıza katkıda bulunuyorlar. Seval Çoker tıbbi atıkların yakılması sürecini, Elif Köse ise bu atıkların kaynağında azaltılması, yeniden kullanımı ve geri dönüşümü süreçlerini irdeliyor. Bu sayıda paylaşacağımız son yazı ise "belge" başlığında Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği Taslağı Hakkında Türk Tabipleri Birliği Görüşleri.

Dosyamızın kalan iki yazısı da Ali Osman Karababa ve Özlem Kurt Azap'a ait. Sırasıyla bir atık türü olarak tıbbi atıkların ve hastanelerde tıbbi atık yönetim sisteminin incelendiği bu yazıları bir sonraki Toplum ve Hekim sayısında sizlerle paylaşacağız.

Tüm yazarlarımıza emekleri ve özenleri için teşekkür ediyoruz.